Μακεδονικά

Τόμ. 20, Αρ. 1 (1980)

Συμπληρωματικά στοιχεία για τους ναούς της Βέροιας

Θανάσης Παπαζώτος

doi: [10.12681/makedonika.416](https://doi.org/10.12681/makedonika.416)

Copyright © 2014, Θανάσης Παπαζώτος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπαζώτος Θ. (1980). Συμπληρωματικά στοιχεία για τους ναούς της Βέροιας. *Μακεδονικά*, 20(1), 489–494.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.416>

λίπων και στην περιοχή της υπήρχαν τὰ πλούσια μεταλλεία τοῦ Παγγαίου¹, πού εἶναι γνωστό ὅτι τὰ ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ Μακεδόνες, ἰδίως στήν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου Β'. Κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, ἡ κώμη ὑπαγόταν στὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φυλίπων καὶ πιθανῶς νὰ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ἐδῶ Ρωμαῖοι ἀποικοί, ὅπως δείχνει μιὰ ἐπιτύμβια λατινικὴ ἐπιγραφή πού βρέθηκε στὴ Νικήσιανη².

¹Εταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Κ. ΣΑΜΣΑΡΗΣ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΑΟΥΣ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Στὸ τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ «Ἱστορία τῆς Βεροίας» ὁ κ. Γ. Χιονίδης ἀφιερώνει τὸ τρίτο κεφάλαιο στὰ μοναστήρια καὶ τὶς ἐκκλησίες τῆς περιοχῆς τῆς Βεροίας³. Ὁ κατάλογος τῶν μνημείων πού παραθέτει καὶ οἱ πληροφορίες πού συγκεντρώνει γιὰ τὸ καθένα χωριστὰ ἀποτελοῦν μιὰν ἀξιοπρόσεκτη προσπάθεια πού ἀνοίγει οὐσιαστικὰ τὸ δρόμο γιὰ τὴ μελέτῃ τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς Βεροίας στὸν τομέα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ζωγραφικῆς.

Ἐδῶ θὰ προσπαθήσουμε μὲ σύντομο τρόπο νὰ συμπληρώσουμε τὸν κατάλογο τοῦ κ. Γ. Χιονίδη μὲ στοιχεῖα πού κυρίως μᾶς δίνουν τὰ ἴδια τὰ μνημεῖα, ὥστε νὰ διευρυνθεῖ ἡ γνώση μας στὸν τομέα αὐτὸ καὶ νὰ βοηθηθοῦν οἱ μελετητές πού θὰ θελήσουν ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὰ μνημεῖα πού διατηρήθηκαν ὡς σήμερα.

Στὴ σ. 172 τοῦ βιβλίου τοῦ ὁ κ. Γ. Χιονίδης δημοσιεύει τὸ τέλος τοῦ ἐντύπου «Κανονισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Κοινότητος Βεροίας», ὅπου ἀναφέρονται οἱ ἐνορίες ὅπως ἦταν διαρθρωμένες στὰ 1912 καὶ οἱ ναοὶ τῆς κάθε ἐνορίας. Μὲ βάση αὐτὸν τὸν κατάλογο θὰ παρατεθοῦν ἐδῶ οἱ πρόσθετες πληροφορίες γιὰ τοὺς ναοὺς. Γιὰ ὅσους ἀπὸ αὐτοὺς οἱ πληροφορίες τοῦ κ. Γ. Χιονίδη θεωροῦνται ἐπαρκεῖς, θὰ σημειώνονται μόνον οἱ παραπομπές στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου τοῦ.

¹Ενορία Μητροπόλεως

1) Παλιὰ Μητρόπολη⁴. Δὲν εἶναι σίγουρο ὅτι ἦταν ἀφιερωμένος στὴ μνήμη τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

2) Μητροπολιτικὸς Ναὸς Πέτρου καὶ Παύλου⁵.

κώμη αὐτὴ θὰ εἶχε περάσει καὶ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος στήν ἐκστρατεία τοῦ ἐναντίον τῶν Τριβαλλῶν (πρβ. Δ. Σαμσάρη, ὁ.π., σ. 134).

1. Κοντὰ τῆς βρίσκονταν καὶ τὰ περίφημα μεταλλεῖα τῆς Σκαπτῆς Ὑλης, γιὰ τὰ ὁποῖα βλ. Δ. Σαμσάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία, σ. 37-39.

2. Βλ. Α. Salač, ὁ.π., σ. 55, ἀρ. 11.

3. Γ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, II, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 172-200, καὶ τοῦ Ἰδίου, Τρεῖς Κανονισμοὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Βεροίας κατὰ τὰ τέλη τῆς τουρκοκρατίας, «Μακεδονικά» 10(1970)97-141.

4. Ὁ.π., σ. 175-176, Ch. Mauro poulo u - Tsiou mi, Verroia, στὴν ἐκδόση Du Mont Dokumente, «Alte Kirchen und Klöster Griechenlands», Köln 1972, σ. 127, καὶ Θ. Παπαζώτου, Τὸ ἔργο ἐνὸς ἀνώνυμου ζωγράφου στὴ Βέροια, «Μακεδονικά» 19(1979) 176 σημ. 1.

5. Γ. Χιονίδη, ὁ.π., σ. 194-195. Γιὰ μερικὰ νέα στοιχεῖα βλ. Θ. Παπαζώτου, ὁ.π., σ. 176 κ.έ. Ἀντίγραφα τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ ναοῦ δημοσιεύει ὁ Ν. Μουτσόπου-

3) Παντοκράτορας¹. 'Ο ναός είναι τοιχογραφημένος. 'Η κτητορική ἐπιγραφή δὲν ἔχει χρονολογία. Μία μαρμάρινη ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ 1689 χρονολογεῖ τὸ νότιο πρόσκτισμα καὶ ἀποτελεῖ ἓνα terminus ante quem γιὰ τὸν κύριο ναό. Μερικὲς τοιχογραφίες στὸ βόρειο τοῖχο τοῦ νότιου προσκτίσματος χρονολογοῦνται στὰ 1726².

4) 'Αγία Ἄννα. Κατεδαφίστηκε. 'Ο ναός βρισκόταν στὴ θέση τοῦ σημερινοῦ μητροπολιτικοῦ μεγάρου³.

5) Ἀντιφωνητής. Μονόχωρος ναός μὲ δίριχτη στέγη καὶ βυζαντινὴ τοιχοδομία. 'Εσωτερικὰ διατηροῦνται μερικὲς τοιχογραφίες στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο ἀπὸ τὸ 18ο αἰ. Τὰ κοινάματα καὶ οἱ τοιχογραφίες καλύπτουν ἴσως ἓνα παλιὸ στρώμα τοιχογραφιῶν. 'Η σημαντικότερη ὅμως πληροφορία γιὰ τὸ ναὸ βρίσκεται στὴ διαθήκη τοῦ Θεοδώρου Σαραντηνοῦ (1326) ὅπου ὑπογράφει ὁ «Μάκιος ἱερομόναχος καὶ καθηγούμενος τῆς πατριαρχικῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σωτήρος τοῦ Ἀντιφωνητοῦ»⁴.

Ἑνορία Κυριώτισσας

Γι' αὐτὴν τὴν ἐνορία θὰ πρέπει νὰ σημειωθοῦν ἐπεξηγηματικὰ τὰ ἑξῆς: Σήμερα ἐνοριακὸς ναός τῆς εἶναι ὁ ναός τοῦ ἁγίου Σάββα Κυριώτισσας, κτίσμα ἀσφαλῶς τοῦ 14ου αἰ.⁵ Ναὸς ὁμοῦ Παναγίας Κυριώτισσας σαφῶς παλιότερος ἀπὸ τὸν προηγούμενο ὑπῆρχε ὡς τὸ 1975 στὴν ἐνορία τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. Αὐτὸ συνάγεται ἀπὸ τὸν τοιχογραφικὸ διάκοσμο τοῦ ἱεροῦ τῆς Κυριώτισσας. Οἱ τοιχογραφίες ἔχουν ἀποκολληθεῖ καὶ μεταφερθεῖ στὸ Μουσεῖο τῆς Βέροιας, ἐνῶ οἱ εἰκόνες τῆς μεταφέρθηκαν στὸν παλιὸ ἐνοριακὸ ναὸ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. Ἀνάμεσα σ' ἐκείνες ὑπάρχει καὶ μιὰ ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ἐξαιρετικῆς τέχνης⁶. Στὸ σκευοφυλάκιο τοῦ νέου ἐνοριακοῦ ναοῦ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων φυλάγονται μερικὰ σκεύη καὶ βιβλία τῆς Κυριώτισσας ἀπ' ὅπου μαθαίνουμε ὅτι ὁ ναός ἦταν ἀφιερωμένος στὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου. Νομίζω ὅτι ὁ ναός τοῦ ἁγίου Σάββα ἦταν ἐξαρτημένος παλιότερα ἀπὸ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας Κυριώτισσας. Ἀργότερα μὲ τὴν ἀναδιάρθρωση τῶν ἐνοριῶν ὁ ναός τοῦ ἁγίου Σάββα ἔγινε ἐνοριακὸς ναός.

6) Ἄγιος Σάββας Κυριώτισσας⁷.

7) Παναγούδα ἢ τῆς Ὑπαπαντῆς. Βυζαντινὸς ναός μὲ ἐπισκευὲς στὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ. 'Ο ναός ἀρχικὰ πρέπει νὰ ἦταν τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική. Σήμερα διατηρεῖται τὸ βόρειο κλίτος καὶ τὸ κεντρικὸ τῆς ἀρχικῆς φάσης. Στὸ ἱερὸ διατηροῦνται ὄψιμες βυζαντινὲς τοιχογραφίες. 'Ο ὑπόλοιπος εἶναι τοιχογραφημένος στὰ 1706.

λο ς, Συμβολὴ στὴ μορφολογία τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς, Θεσσαλονίκη 1977, ἀρ. 351, 352 καὶ 354. Αὐθασμὲνα παραπέμπει στὸν ἀριθμὸ 15 τοῦ χάρτη τῆς Βέροιας ποὺ ὑπάρχει στὸ βιβλίο του. 'Ο ἀριθμὸς 15 ἀντιστοιχεῖ στὸ ναὸ τοῦ δαΐου Ἀντωνίου, ὅπου φυσικὰ δὲν εἶναι γραμμένες οἱ τρεῖς ἐπιγραφές τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου.

1. Γ. Χιονίδης, ὁ.π., σ. 183.

2. Ν. Μουτσοπούλου, ὁ.π., ἀρ. 295, 338, 339, 342, 343.

3. Πληροφορία τοῦ κ. Ἀργύρη Κούντουρα.

4. Γ. Θεοχαρίδης, Μία διαθήκη καὶ μία δίκη βυζαντινὴ, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 28, 16α.

5. Γ. Χιονίδης, ὁ.π., σ. 195-196, καὶ G. Millet, L'école grecque dans l'architecture byzantine, Paris 1916, σ. 283 κ.ε.

6. Ἀριθμὸς καταγραφῆς $\frac{31-12}{75}$ Διαστάσεις 108 × 77 ἐκ.

7. Γ. Χιονίδης, ὁ.π., σ. 195-196.

8) Άγιος Ἀνδρέας, Μονόχωρος ξυλόστεγος ναός με βυζαντινή τοιχοδομία και ζωγραφική σε δύο στρώματα. Ίχνη του πρώτου στρώματος διατηρούνται στην εξωτερική πλευρά του βόρειου τοίχου και στο ἱερό. Τό δεύτερο στρώμα χρονολογείται στά 1727.

9) Γοργοεπήκοος. Ὁ ἀρχικός βυζαντινός μονόχωρος ναός ἐνσωματώθηκε σε ἕναν μεγάλο ναό τῆς ὀψιμῆς τουρκοκρατίας σάν διακονικό. Ὁ βόρειος καί δυτικός τοίχος καταδαφίστηκαν τότε. Διατηροῦνται οἱ τοιχογραφίες τοῦ ἀνατολικοῦ καί νότιου τοίχου τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ.

Ἑνορία Φανερωμένης

10) Φανερωμένη¹.

11) Βαλτεσινή. Ὁ ναός ἔχει ἐπισκευασθεῖ. Ὁ ἀρχικός πυρήνας ἐντοπίζεται στο ἱερό. Τοιχογραφία με παράσταση τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ὑπάρχει στο νότιο τοῖχο τῆς πρόθεσης.

12) Ἅγιοι Ἀνάργυροι. Μονόχωρος με ξύλινη στέγη ναός. Ἐσωτερικά ἐκτός ἀπό τὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ εἶναι κατάγρφος με τοιχογραφίες ποῦ χρονολογοῦνται στά 1706.

13) Ἅγιος Βλάσιος².

14) Ἅγιος Δημήτριος³.

15) Ἅγιοι Θεόδωροι. Βυζαντινὸ μνημεῖο με ποικίλες ἐπισκευές. Τοιχογραφίες ἀπὸ διάφορες ἐποχές σώζονται στο βόρειο καί ἀνατολικὸ τοῖχο.

16) Παλιοφορίτισσα⁴.

Ἑνορία Μακαριώτισσας⁵

Ναὸς Μακαριώτισσας εἶναι βεβαιωμένο ὅτι ὑπῆρχε στὴ Βέροια. Δυτικὰ ἀπὸ τὸ ναὸ τοῦ ἁγίου Στεφάνου ὑπάρχει σήμερα ἕνα μικρὸ προσκυνητὰρὶ στὴν αὐτὴ ιδιόκτητου σπιτιοῦ, στὴ θέση ὅπου πιστεύεται ὅτι ὑπῆρχε ὁ ναὸς τῆς Μακαριώτισσας.

17) Ἅγιος Στέφανος. Ὁ ναὸς εἶναι τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλικὴ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ἔχει ἐνσωματωθεῖ τμήμα ἐνὸς παλιότερου ποῦ παρουσιάζει μικρὴ διαφορὰ στὴν ἀπόκλιση ἀπὸ τὸν ὑπάρχοντα. Ἀπὸ τὸν παλιότερο ναὸ σώζονται οἱ δυτικοὶ πεσσοὶ-ἀπολήξεις τῆς βόρειας καί νότιας κιονοστοιχίας καί οἱ δύο πρῶτοι ἀπὸ δυτικὰ κίονες, ἀπὸ ἑνας σὲ κάθε κιονοστοιχία. Οἱ κίονες ἐπιστέφονται με δύο παλαιοχριστιανικὰ κιονόκρανα κοσμημένα με κεφαλὲς κριαριῶν. Ἄν τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ παλιότερου ναοῦ ἀνήκει σὲ μιὰ παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, εἶναι δύσκολο νὰ τὸ βεβαιώσουμε. Μιὰ τέτοια ὑπόθεση ἐνισχύεται βέβαια ἀπὸ τὰ κιονόκρανα, ἀλλὰ ἔχει σάν κύριο ἐμπόδιο τὸν τρόπο δομῆς. Ἐνῶ δηλαδὴ οἱ πεσσοὶ καί τὰ τόξα πάνω ἀπὸ τὰ κιονόκρανα ἔχουν κατασκευαστεῖ με πλίνθους, τὸ συνδετικὸ ὕλικὸ εἶναι λάσπη.

Πάνω ἀπὸ τὸ σανίδωμα τῆς ὁροφῆς τοῦ ναοῦ διαπιστώθηκε ἡ ὑπαρξὴ τοιχογραφιῶν.

18) Ἅγιος Νικόλαος⁶.

1. Θ. Παπαζώτου, Ἡ λατρευτικὴ εἰκόνα τῆς Παναγίας Φανερωμένης στὴ Βέροια, «Μακεδονικά» 18(1978)208.

2. Γ. Χιονίδη, δ.π., σ. 194, καί Ch. Maυροπουλου-Tsioumi, δ.π., σ. 128.

3. Γ. Χιονίδη, δ.π., σ. 185, καί Θ. Παπαζώτου, δ.π., «Μακεδονικά» 19(1979)168.

4. Γ. Χιονίδη, δ.π., σ. 183.

5. Ὁ.π., σ. 190.

6. Ὁ.π., σ. 183.

19) Βαγγελίστρα¹. Διατηρεί ζωγραφική σε δύο στρώματα. Τό δεύτερο χρονολογείται στα 1672.

20) Άγιος Γεώργιος (Μικρός)². Έπιγραφή του 1643 χρονολογεί μερικές τοιχογραφίες στο βόρειο κλίτος.

21) Άγία Παρασκευή³.

22) Άγιος Κήρυκος και Ίουλίττα⁴.

Ένορία Προφήτη Ηλία

23) Προφήτης Ηλίας⁵. Κτίσμα της όψιμης τουρκοκρατίας.

24) Άγία Άννα. Βυζαντινό μνημείο με μεταγενέστερες έπεμβάσεις στο αρχιτεκτόνημα. Ο τοιχογραφικός διάκοσμος του ναού έχει γίνει σε διάφορες έποχές.

Ένορία Αγίου Ιωάννη Έλεήμονα

25) Ναός Αγίου Ιωάννη Έλεήμονα⁶.

26) Χριστός⁷.

27) Άγία Φωτίδα⁸.

28) Άγιος Νικόλαος Γούρνας⁹.

29) Άγιος Νικόλαος Ξυλοτραφής. Ο ναός καταδαφίστηκε τό 1975. Ήταν κτίσμα του 18ου αϊ. Οί λιγοστές τοιχογραφίες που είχε έχουν αποτοιχιστεί. Οί εικόνες μεταφέρθηκαν στο ναό του αγίου Σπυρίδωνα της ένορίας του αγίου Ιωάννη Έλεήμονα. Τό ξυλόγλυπτο τέμπλο στο ναό του αγίου Νικολάου Γούρνας.

30) Άγιος Σπυρίδων. Ο ναός δέν άναφέρεται στον κανονισμό ός ναός της ένορίας του αγίου Ιωάννη. Ίσως έχει μετονομασθεί. Άπόσο φαίνεται σήμερα είναι νεωτερικό κτίσμα.

Ένορία Χρυσοπολιτίσσης

31) Χρυσοπολίτισσα. Ο ναός δέν ύπάρχει.

Ένορία Αγίου Παταπίου

32) Άγιος Πατάπιος. Βυζαντινός ναός με μεταγενέστερες έπισκευές. Τμήμα του αρχικού ναού με τό ιερό και μέρος της βόρειας κιονοστοιχίας έχουν σήμερα τη θέση του διακομικού του νεότερου ναού. Έκεί διατηρούνται και οί παλιότερες τοιχογραφίες. Τοιχογραφίες σώζονται άποσπασματικά και στο νάρθηκα.

1. Ό.π., σ. 182.

2. Ό.π., σ. 182.

3. Ό.π., σ. 181, και Ν. Μουτσοπούλου, ό.π., άρ. 291.

4. Γ. Χιονίδη, ό.π., σ. 176-177, Χρ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, «Έλληνικά» 24(1971)466-467, Ch. Maurooulou-Tsioumi, ό.π., σ. 129 και Ν. Μουτσοπούλου, ό.π., άρ. 174.

5. Γ. Χιονίδη, ό.π., σ. 194.

6. Ό.π., σ. 193-194.

7. Ό.π., σ. 177-179, Ch. Maurooulou-Tsioumi, ό.π., σ. 128, και Στ. Πελεκανίδη, Καλλιέργης, όλης Θεταλίας άριστος ζωγράφος, Άθήναι 1973.

8. Γ. Χιονίδη, ό.π., σ. 180.

9. Ό.π., σ. 180, Θ. Παπαζώτου, ό.π., σ. 186 κ.έ., και Ν. Μουτσοπούλου, ό.π., άρ. 231.

33) Μεταμόρφωση του Σωτήρα ("Άγιος Σωτήριος). 'Ο χώρος του ιερού και τὸ κεντρικὸ κλίτος ἀνήκουν σὲ ἕναν παλιότερο ναό. Τὰ τμήματα αὐτὰ εἶναι κοσμημένα με τοιχογραφίες. Σὲ μνηαῖο τοῦ 1588 ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ ναό ἔχει γραφεῖ ἕνα σημεῖωμα στὰ 1602 ὅπου ἀναφέρεται ὁ ναός.

34) "Άγιος Νικόλαος Ψαρρᾶς. Στὸ σημεῖωμα τοῦ 1602 (βλ. παραπάνω) ἀναφέρεται καὶ ὁ ναός τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἐπομένως τὸ 1602 ἀποτελεῖ terminus ante quem γιὰ τὴν ἱδρυσὴ του. Τοιχογραφίες διατηροῦνται στὸ ἱερό.

'Ενορία Ἁγίων Ἀναργύρων

35) Παλιὸς ἐνοριακὸς ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων¹.

36) "Άγιος Βασίλειος. Εἶναι νεωτερικὸ κτίσμα, κενὸ σήμερα. Οἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου ἔχουν μεταφερθεῖ στὸν παλιὸ ἐνοριακὸ ναὸ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων.

37) Κυριώτισσα². Ἐχει κατεδαφιστεῖ τὸ 1975.

38) Περίβλεπτος³. Συμπληρωματικὰ σημειώνουμε ὅτι ὁ ναὸς διατηρεῖ τοιχογραφίες.

39) Ἁγία Ἄννα. Κτίσμα τῆς ὀψιμῆς τουρκοκρατίας.

40) Ἁγία Βαρβάρα. Ὁ ναὸς κατεδαφίστηκε πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια καὶ στὴ θέση του κτίστηκε ναός.

'Ενορία Ὁσίου Ἀντωνίου

41) Ὁσῖος Ἀντώνιος⁴.

42) "Άγιος Βασίλειος. Ὁ ναὸς ἔχει κατεδαφιστεῖ. Οἱ εἰκόνες του ἔχουν μεταφερθεῖ στὸ ναὸ τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου.

43) Μέγας Θεολόγος⁵.

'Ενορία Ἁγίου Γεωργίου

44) "Άγιος Γεώργιος. Ὁ ναὸς ἔχει δεχτεῖ διάφορες ἐπισκευές. Τμῆμα τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ στὸ χῶρο τοῦ ἱεροῦ.

45) "Άγιος Νικόλαος τοῦ Καλοκρατᾶ⁶.

46) "Άγιος Σπυρίδων ("Άγιος Νικόλαος)⁷. Ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή (1616) ἀναφέρει ὅτι εἶναι ναὸς τοῦ ἁγίου Νικολάου. Εἶναι ἄγνωστο πότε μετονομάστηκε. Ὁ ναὸς εἶναι τρίκλιτη βασιλικὴ καὶ διατηρεῖ μέρος ἀπὸ τὸν τοιχογραφικὸ διάκοσμο ποὺ ἔγινε στὰ 1616.

47) "Άγιος Ἀνδρέας. Μονόχωρος ναὸς με τοιχογραφίες ποὺ εἶναι ἔργο τοῦ ζωγράφου τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ προηγούμενου ναοῦ.

'Ενορία Δεξιᾶς

48) Δεξιᾶ. Βυζαντινὸς ναὸς με μεταγενέστερες ἐπεμβάσεις στὸ ἀρχιτεκτόνημα. Ὁ ἀρχικὸς πυρῆνας ἐντοπίζεται στὸ ἱερό ὅπου διατηροῦνται τμήματα τοιχογραφιῶν.

1. Θ. Παπαζώτου, ὁ.π., σ. 168-169.

2. Γιὰ τὸ ναὸ βλ. παραπάνω (ἐνορία Κυριώτισσας).

3. Γ. Χιονίδη, ὁ.π., σ. 182.

4. Ὁ.π., σ. 190.

5. Ὁ.π., σ. 192, Ch. Mauroπούλου - Tsioumi, ὁ.π., σ. 127-28, καὶ M. Chatzidakis, L'art byzantin du XIII siècle, «Symposium de Sopoćani 1965», Beograd 1976, σ. 63.

6. Γ. Χιονίδη, ὁ.π., σ. 194, καὶ Ν. Μουτσοπούλου, ὁ.π., ἀρ. 162.

7. Ν. Μουτσοπούλου, ὁ.π., ἀρ. 205.

49) "Άγιος Νικόλαος. Ναός τῆς τουρκοκρατίας χωρίς ἰδιαίτερο ἀρχιτεκτονικό ἐνδιαφέρον.

50) "Αἰγία Παρασκευή. Ναός μικρῶν διαστάσεων καὶ πρόχειρης κατασκευῆς.

Ἑνορία Ταξιάρχων

Ἡ ἐνορία αὐτὴ ἔχει ἐνσωματωθεῖ στὴν ἐνορία τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου.

51) "Άγιος Γεώργιος Γραμματικοῦ¹. Ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον μνημεῖο μὲ ποικίλες ἐπεμβάσεις στὸ ἀρχιτεκτόνημα. Διατηρεῖ ζωγραφικὴ ἀπὸ τὸ 1519, 1603 καὶ 1718. Ἡ ζωγραφικὴ τοῦ 1519 καλύπτει βυζαντινὲς τοιχογραφίες.

52) "Άγιος Νικόλαος τοῦ Μοναχοῦ Ἀνθίμου².

53) Παναγία Χαβιαρά³. Ὁ κύριος ναὸς τοιχογραφεῖται στὰ 1598.

54) "Άγιος Προκόπιος⁴.

55) Ἑξω Παναγία⁵. Τὸ ἱερό τοῦ ναοῦ ἀνήκει ἴσως στὴν πρώτη φάση τοῦ μνημείου.

Ἑφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης

ΘΑΝΑΣΗΣ ΠΑΠΑΖΩΤΟΣ

LE MANUSCRIT DE LA CHANSON REVOLUTIONNAIRE DE RHIGAS EN HONGRIE

In memoriam Nicolai P. Delialis

Les hongrois organisèrent la conspiration de Martinovics⁶ pour réaliser les idées de la révolution française. Le même but se fut assigné par la Compagnie des Amis du peuple créé par le poète révolutionnaire Velestinlis Rhigas pour la libération de la Grèce du joug de l'empire Turque⁷. Bientôt les grecs commencèrent à organiser cette compagnie secrète à l'étranger également. Au cours de nos recherches, nous avons trouvé quelques indications indirectes sur le travail d'organisation de plusieurs villes en Hongrie⁸. Nous savons entre autres que les documents révolutionnaires de Rhigas: la Déclaration et la Chanson Révolutionnaire Thuriot se propagaient aussi en Hongrie de la façon suivante: les exemplaires acquis de Vienne furent recopiés ou diffusés soit en parole soit en chanson. Suivant l'exécution de Rhigas (1798) la Compagnie des Amis du peuple en Hongrie se dissout pareillement à la conspiration de Martinovics.

1. Γ. Χιονίδης, δ.π., σ. 193, καὶ Ν. Μουτσοπούλου, δ.π., ἀρ. 114, 187 καὶ 328.

2. Γ. Χιονίδης, δ.π., σ. 191, καὶ Ν. Μουτσοπούλου, δ.π., ἀρ. 159 καὶ 175.

3. Γ. Χιονίδης, δ.π., σ. 191, καὶ Ν. Μουτσοπούλου, δ.π., ἀρ. 185.

4. Γ. Χιονίδης, δ.π., σ. 192, καὶ Ν. Μουτσοπούλου, δ.π., ἀρ. 194.

5. Γ. Χιονίδης, δ.π., σ. 192.

6. K. Benda, A magyar jakobinusok, Budapest 1957.

7. Sp. Lambros, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Πήγα Βελεστινλή, Athènes 1891. K. A. Mantos, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Πήγα Βελεστινλή, Athènes 1930. A. p. Daskalakis, Rhigas Velestinlis, Paris 1937. L. Vranoussis, Πήγας Βελεστινλής, Athènes 1963.

8. Ö. Fűves, The Philike Hetairia of Rhigas and the Greeks of Pest, «Balkan Studies» 12(1971)117-122.